

Fennmaradni!

Máthé Éva marosvásárhelyi újságíró beszélgetései Kilyén Károllyal

1

.....

Első beszélgetés

Ikland: színmagyar falu * Az édesanya kutyabőrös nemeslevele * A tanító azt mondta: gimnáziumba kell küldeni a fiút. * Hogyan tanul meg úszni egy kislegény? * Rántáskészítés, amikor az árnyék a csepegéshez ér

- Károly bátyám fiatalsága a Maros megye részét képező kis falu, Ikland és az északi-sarki fogság között húzódik kifeszített íjként. Hogyan, mikor kezdődött el földi élete?

- 1918. augusztus hó hetedikén születtem, zabaratáskor. Akkor így határozták meg az év szakaszait. Augusztus hatodikán édesanyám még kint volt az aratóföldön, melyet úgy hívtak, hogy Baráta. A szekérderékban vitték haza vajúdó anyámat. Hetedikén hajnali négykor megszülettem. Ez egy szerdai napra esett.

- Mit tudna mondani szülőfalujáról, Iklandról?

- Kis székely falu, egyetlen román család sincs benne. A községünk Székelykálon volt, az három kilométerre van Iklandtól a szovátai, megyei úton. Iklandon 130-140 ház létezik. A környéken érdekes határnevek maradtak fenn. A Székelykálból Marosvásárhelyre vezető út Nagyernyénél torkollik bele a Marosvásárhely-Szászrégen-Maroshévíz- Gyergyószentmiklós országútba...

Ezen a völgyön folyik végig a Káli-patak, olyan kilenc kilométer hosszúságban. Nyáron a patak

sokszor kiszárad. Az egyik határrész Ikland felső részén, amint jövünk Marosvásárhely felé a megyei úton: India. Ezt azért hívták Indiának, mert nagyon verőfényes. Ez inkább egy bekerített, paragon hagyott terület volt. Tulajdonosát nem ismerem. Utána következett a Szőlőalja, ennek az alja a Hosszú. Fölötte van a Kicsiszőlő utána a Szénvonó. Ez a terület háromszögű, kopasz hegy volt, s pontosan úgy nézett ki, mint az az eszköz, amivel a sütőkemencéből a szenet kihúzták. Innen kapta a nevét is. Meredek, agyagos oldal volt. E mögött húzódott az Ebes-i völgy - Ikland és Erdőcsinád között. Azután következett a Vénszőlő, a Szilalja majd Filep Zsigmond tagja, Filep Gábor tagja s a Dögtér. Emlékszem még a Botoságyra, a Csontásra, a Zségely-erdőre, a Ligeti legelőrésze, majd következett az Iritvány-tető, délen a Dellő, ez marhalegelő volt. Aztán létezett a Lóköttő, a Lapos, a Kömöz, a Székesi útja, a Baráta, a Pujszka-domb, amögött a Cserealja...

Ez Ikland falu határleírása. Kelemen Lajos szerint a falu nevét az ósláv nyelvből kapta, s annyit jelent, mint vámhely. A Sóvidék Székelyvásárhely felé irányított sóját itt vámosták meg.

- Akkor a faluról térjünk át a család bemutatására.

- Négyen voltunk testvérek. Én szószátyár gyermek voltam. Anyám szerint örökké beszéltem, általában túl sokat. Apám sokszor rám szólt: hallgass már gyermek, ne papolj annyit. Négy évet töltöttem, amikor megszületett a húgom. Á a harmadik gyermek volt. Az elsőszülött Zsiga bátyám 1915-ben, én 1918-ban, a húgom 1922-ben, öcsém 1923-ban született. Mikor húgom lett, kiálltam a kiskapuba, jött felfele a cigányprímás. Édesanyám úgy tanított: akinek pantallója van, annak kezicsókolomot kell köszönni. Hát mondtam is neki: Kezicsókolom! Van leánkánk. Meg is keresztelték, Ilonkának hívják. Elpletykáltam a dolgot. Anyám – nyugodjék - azt mondta: Fiam, téged a szád teszen el.

- Kik voltak a szülei? Mennyit sikerült felderíteni múltjukról?

- Édesanyám 1892-ben született Székes faluban. Ha keresztül megyünk az erdőn, pontosan egy kilométerre van Székes Iklandtól. Az erdőn keresztül mentünk nagymamánkhoz, Székesre. Szekérút nincs, egy barátságos gyertyánerdőn kell átmenni. Édesanyámnak kutyabőrös nemeslevele volt. Csejdi Újfalvi Ilka... A kutyabőrön aranyos betűkkel ez állt: Michael Ujfalvi de Csejd. Tehát székely kisnemes családból származott. Édesapám pedig Borberek Kilyén Zsigmond. A Kilyén tipikus erdélyi név. Kilyén község valamikor Sepsiszentgyörgytől öt kilométerre volt, a városhoz csatolták. A kolozsvári unitárius kollégium tanárától, Kelemen Lajos úrtól tudom, hogy az igazi magyar nevek nem azok, amelyek i betűvel végződnek, hanem azok, amelyek a helységek nevét i betű nélkül tartalmazzák. A Borberek előnevet vitéz székely őseink még Hunyadi János seregében Tövis, Marosszentimre, Alvinc és Borberek környékén vívott sikeres csatákban tanúsított vitézségükért kapták. Sajnos a nemeslevél elvesztett. A nemesi előnév a szájhagyomány útján maradt fenn. De az biztos, hogy a szülőfalum beli unitárius egyház anyakönyveiben a Kilyén család mindvégig vitéznek és nemesnek van feltüntetve. Erről okmányom is van az egyházközség anyakönyvéből.

Apámék négyen voltak testvérek, ebből három elhalt, így apám maradt az egyedüli örökös. Szép, nagy belsőségünk egyben maradt. Anyám egy nagyon értelmes asszony volt. A családot ő vezette. Apám a nehéz munkát végezte. Amelyik napon anyám született, ugyanazon a napon jött a világra Sófalvi Ilyés Lajos méltóságos úr kisleánya, akit szintén Ilonkának kereszteltek. Az övük volt Szovátafürdő, Ilyésmező. Hároméves korában anyámat elvitték az "udvarba"

"társalkodónőnek", szóval játszótársnak. A családnak Tövisen kastélya, Pesten palotája volt. Anyámat oda is magukkal vitték, s mivel gyönyörűen énekelt, színésznőt szerettek volna faragni belőle. Ilyés úr császári és királyi kamarás volt. De József nagyapám ellenállt, és kijelentette: márpedig Ilkából kurvát nem csinálunk! Többet a lábát Pestre vissza nem teszi.

Anyám nagyon el volt keseredve, mert oda volt kötve a faluhoz. Neki földet nem adtak, mert volt három fiútestvére. Dehát jó módú gazdához ment férjhez, legyen ez elég. Szép lány volt, nem kellett neki hozomány. Anyám akkor elhatározta: azért is, minden gyermekét taníttatni fogja. De a bátyám nem akart tanulni. 1937-ben őt beadták a román hadseregbe szkimbásznak, azaz három év katonaság helyett - saját lovával - csak három hónapot szolgált. Ez az úri fiúknak meg volt engedve. Saját szénájával, saját zabjával, saját kosztján, költségén szolgált. Ez egy megváltott katonaság volt.

- Melyek az első élményei az iskolával, tanulással kapcsolatban? Mikor került szóba először, hogy tanult ember lesz az iklandi kisfiúból? Hogy többet tanulhat, mint általában a falusi átlaggyermekek...

- Legelőször a pap mondotta anyámnak: Karcsit gimnáziumba kell adni. Aztán jött a tanító is. Megkeresztelte Sanyi öcsémet, aki agrármérnök lett, a húgom meg tanítónősködött Nagysomkút mellett, Nagybánya térségében, Gyökeres faluban. Édesanyám örvendett annak, hogy értelmes fiú vagyok. Előbb erőszakkal másztam be az iskolába. Az iskola a templom udvarán volt, a templom szomszédságunkban, csak egy utca választott el tőle. Kicsi koromban az édesanyám cipőjét felvettem a kezemre, s négykézláb bemásztam az iskolába. A tanító többször kidobott, de a végén megunt a dolgot, s hatéves koromban beírt az első osztályba. Tízéves koromban elvégeztem az elemi, de az ötödik évet is ott kellett töltssem, mert Kolozsváron a gimnáziumba úgyis csak 11 éves koromban vettek fel.

Fülöp Zoltán iklandi lelkész készítette fel a gimnáziumba. Minden nap feljártam hozzá tanulni. Emlékszem, hogy ültünk a papi lak grádicsán, a falépcsőn. Megtanított az órára, számolni, mindenfélére. 1929 szeptemberében édesanyám vitt fel a kolozsvári gimnáziumba, ő volt a járatos ilyen dolgokban. Éppen a nagy gazdasági krízis idejére esett diákoskodásom. Mindent kifogtam: egy világháború végébe születtem bele, aztán jött a román világ, hogy ne beszéljünk a fogságról... Az egész életem tarka, valósággal pepita lett.

- Egyetem előtt mit tudott falusi gyerekként a külvilágról? Arról, hogy a lakhely határán túl is létezik élet...

- Gyermekkoromban sokat jártunk be Marosvásárhelyre. Dél előtt a Főtéren minden nap tíz óráig piac volt. De tíz órakor a rendőrök elhajtották az árusokat. Csütörtökön délután négy óráig maradhattunk. Vasárnap csak reggel tíz óráig. Tyúkot, csirkét, tojást meg egyebet vittünk a piacra. Volt, amikor megszálltunk a Füzesi-vendélőben. Ikland nagyon jó dinnyetermő vidék volt. Különösen a patak melletti föld igen jó minőségű. Iszapos, lágy szántóföld. A dinnye nagyon kedveli az ilyent. A falu végén volt egy egyvékás földünk. A nyolcvékás az egy katasztrális hold. Ez éppen elég volt dinnyének. Sok munkát követelt. Június végén már kezdett érni a dinnye. Én kellett ügyeljek rá.

Egy csütörtöki napon apám elővett egy háromvékás, nagy venyigekosarat. Telerakta dinnyével, kitette az út szélére, az árok martjára, hogy áruljak. Arrafelé jött egy székely, szürke és piros lóval, szekérrel. Szenet vitt eladni. Akkor már hazafelé igyekezett. Meglátta a dinnyeket,

odahúzott a kosár mellé. S kérdezte, hogy adom a dinnyét? Mondta, hogy mind megveszi őket, segítsek feltenni a szekérre. Nekem nem volt nadrágom, abban az időben pendelyben jártunk, mezítláb. Öt-hat éves lehettem. Szóval felsegítettem a dinnyét, vagy három szép darab visszagurult, de az ember nem törődött vele, hanem azzal bevágott a lovak közé a korbáccsal, s a dinnyéket kosarastól, fizetség nélkül elvitte. Apám roppant dühös volt, én bőgtem rettenetesen. Apám három hétig minden éjjel vasvillával várta, hogy mikor jön megint az ember a piros meg a szürke lóval, de nem jött...

- Milyen más maradandó élményre emlékszik még gyermekkorából?

- Volt még egy érdekes élményem, amikor a Kisszőlőben megtanultam úszni... Egy meredek hegy volt ott, a horpaszában, a horhosban, egy lankás részben az esővíz mindig meggyűlt. Gödröt is ástak, hogy abba gyűljön a víz a szőlő öntözéséhez. Apám egyszer permetezett, s nem volt elég a víz a kékköves, mészeves permethez. Úgy 400 méteres távolságból vizet kellett vigyek neki. Egy kicsi vedrecskével mentem a kúthoz. Rettenetesen meleg volt, a szőlőhegy verőfényen feküdt. Akkor is csak pendelyben voltam. Egy csepűing volt ez, nyáron kellemes viselet. Apám látta, hogy nem jövök. Elindult utánam. Én akkor bukkantam fel a vízből. Hát az történt, hogy amint a vederrel odaértem, gondoltam, bemegyek a vízbe, hogy megmártsam magamat. Közben láttam féloldalt egy nagy szőlőkarót. Az egész gödör egy két, másfél méteres, beomlott kút volt. Én belementem, s elmerültem. El tudtam kapni a karót, de kimenni már nem tudtam. A rengeteg béka mind a hátamra, fejemre, nyakamra ugrált. Az ujjaim között is mászkált a rengeteg béka. A végén annyit evickéltem, hogy rájöttem: ha elengedem a karót, fenn tudok maradni a víz színén. Ez alatt a húszperces küzdelem alatt tanultam meg úszni.

Általában a gazdaságot nem szerettem úgy, mint az öcsém. Belőle agronómus lett. Jobban kedveltem a költeményt, a nótákat. Nemigen örvendtem annak, ha ki kellett menni a mezőre forgatni. Szívesen tanultam. Mindig második-harmadik tanuló voltam, igyekvő gyerek. S azon voltam, hogy az előttem járókat megelőzzem. Soha nem akartam lesülyyedni a középszerűek közé. Az iskolában igen megszerettem a nyelveket. Oroszul, románul anyanyelvi szinten tudok. Franciából alig akad szó, amit szótárból kell kikeressek. Ötödiktől aztán tanultam a németet, ezen a nyelven elég jól beszélek és írok. Hatodikban kezdtük a görögöt. A teológián tanultam a hébert és az angolt, de ezeket nem beszélem.

Emlékszem, otthon anyám mindig rám bízta a rántás csinálást. Mielőtt kiment volna a mezőre, ellátta az állatokat, s odakészített mindent a kályhára. Én vártam, hogy mikor kell tüzet gyújtanom. Édesanyám meghagyta, hogy akkor gyújtsak a rántás alá, amikor az árnyék a csepegésben lesz. Ez még a régi, zsindelyes házunkban volt, mert télen beköltöztünk az új házba. Aludni nyáron is bevonultunk a házba. De az élet hajnaltól napestig a konyhában folyt: a disznóknak, majorságoknak, a munkásoknak s a magunknak való főzés. Csepegésnek azt a kis sáncot hívtuk, ami azért alakult ki, mert házunkon nem volt csatorna. És amikor a ház eszterhéjának az árnyéka elérte e kis sáncot, úgy délelőtt 11 óra tájt, akkor kellett tüzet gyújtani. Török János tanító bácsi mindig szólt: - Karcsi! Mindjárt jó a csepegés. Eridj haza!

Második beszélgetés

Erdély legrégibb iskolája * Egy millió lejes hagyaték * Egy az Isten avagy mit kell tudni az unitárius vallásról * A vallási türelem meghirdetése Erdélyben

- Tehát 1929-ben egy teljesen új fejezet kezdődött el az iklandi kisiú életében. Milyenek voltak az első benyomások a kolozsvári iskolával kapcsolatban?

- Fülöp Zoltán, szülőfalum beli unitárius lelkész közbenjárása után édesanyám felvitt Kolozsvárra, s beíratott a Kossuth Lajos utca, 9. szám alatt levő unitárius gimnáziumba, ennek első osztályába. Harminchaton voltunk, ezt a létszámot szigorúan betartották. Hálás, meleg szívvel gondolok vissza erre a gyönyörű iskolára, bentlakásos kollégiumra. 1899-ben kezdték el építeni, 1901-ben fejezték be. Négyszög alakban körbe épített épület, közepén lebetonozott udvarral. Az alagsorban konviktussal, azaz konyhával és étkezdével.

1929-től 1937-ig itt végeztem a nyolc gimnáziumi évet, majd érettségi után szintén itt voltam három és fél éven át teológiai hallgató. Kíváncsiságból kívülről körbelépdelttem az épületet, hadd lássam, mekkora. Ha igaz az, amit a katonaságnál tanultunk, hogy egy lépés háromnegyed méter, akkor az iskola 4500 négyzetméternyi területen fekszik. Az unitárius templom felőli szárnyában, zömmel az első emeleten volt és van ma is a püspökség és a teológiai akadémia. A gyönyörű intézmény adományból épült. Berde Mózsza egy millió lej értékű vagyonát hagyatékozta az egyetemes unitárius egyházra. Bronz mellszobra ma is a kollégium előcsarnokában áll szemben egy másik unitárius ember, a híres polihisztor, Brassai Sámuel mellszobrával. Istennek hála, voltak az egyháznak jótévedői: Suki László, Augusztinovics Pál, Baldácsi Antal és a legnagyobb, az unitárius jótévedők fejedelme, Berde Mózsza, aki a szabadságharc alatt Háromszék kormánybiztosa volt. Ez az iskola Erdély legrégibb tanintézetete. 1557-től létezik, pár hónapra rá, ugyanabban az évben létesült a nagyváradi iskola. A kolozsvári református és katolikus gimnázium valamivel későbbi. Ma a kolozsvári volt unitárius gimnázium a Brassai Sámuel, a reformátusoké az Apáczai Csere János, a katolikusoké pedig a Báthori István nevét viseli.

- Az ön véleménye szerint miért éppen az unitárius iskola a legrégebbi Erdélyben? Milyen történelmi keret adatott meg ennek létrehozásakor?

- Valóban nem érdektelen az a kor. Mivel nagyon szerettem mindig a történelmet, engedtessek meg egy rövid kitérőt tennem. Abban az időben, 1541 és 1571 között Erdélyben az első fejedelem, az unitárius János Zsigmond uralkodott. Erdély önálló fejedelemséggé válása 1541-ben, a szerencsétlen kimenetelű Mohácsi csata után ment végbe. 1526. augusztus 29-én a húszéves II. Lajos, magyar király a II. Szolimán vezette török túlerővel szemben csatát vesztett. Maga is életét vesztette. A török elfoglalta Magyarország középső részét. Így az ország három részre szakadt. Ferdinánd, Habsburg császár a hozzá pártolt nyugat-magyarországi főurak támogatásával uralma alá vonta a törökök által el nem foglalt Nyugat-Magyarországot és az ország északi részét. Ezzel megkezdődött a Habsburg-ház több mint háromszáz éves uralma.

A török által el nem foglalt keleti országrész és Erdély Szapolyai János vajda vezetésével válik

külön királysággá. A vajdát I. János néven királlyá koronázták a nemzeti párti főurak. Ő feleségül vette a szépséges Jagello Izabella, lengyel hercegnőt, aki alig húsz évesen Magyarország királynéja lett. János király 1540-ben, ötvenkét évesen meghal, csupán néhány nappal kislánya születése után. Párnapos fiát egy régens tanácsra bízta: feleségére, Izabellára, vitéz Ittyesenovics Martinuzzi Fráter Györgyre (György barát), Petrovics Péterre és Enyingi Török Bálintra, s ugyanakkor a török szultán, Szolimán kegyelmébe ajánlja. Az országgyűlés gyorsan meg is koronázta a csecsemő János Zsigmondot, aki 1571-ig II. János néven Magyarország keleti részének és Erdélynek a királya lesz. Helyette a fent említett gyámtanács vezette az országot.

1526-tól a törökök többször is próbálkoztak Buda elfoglalásával. II. Szulimán szultán 1541-ben kihasználta az alkalmat, cselhez folyamodott. Felvonul Buda alá, s kéri, hogy az alig egyéves János királyt, kis kegyeltjét hozzák le a sátrába, mert látni szeretné. A főurak Török Bálint vezetésével le is viszik a kis királyt. Török Bálintot ott marasztalják ebédre. Utána a főúr távozni készül, de a szultán szívélyesen marasztalja, mondván: "Hátra van még a fekete leves." - azaz a fekete kávé. Elfogatja Török Bálintot, és a Jedikula, magyarul Héttorony várába záratja, ahol kilenc év múlva meghal. Közben 3000 török katona mintegy bámészkodni beszívárog a várba, és a parancsnok távollétében elfoglalják a várat. A szultán ezután a királynét és az egyéves János Zsigmondot Gyulafehérvárra kísérteti. György barát is velük tart.

1551-ben Fráter György sugalmára Izabella I. Ferdinánd javára lemond a trónról, s hazatér Lengyelországba királyi atyjához. Közben a két nagyhatalom között "hintapolitikát" folytató György barát ismét a török felé kacsingat, amiért Ferdinánd erdélyi helytartója, Castaldo generális Gyulafehérváron megöleti. A magyar országgyűlés 1556-ban visszahívja Izabellát, aki haláláig, 1559-ig három éven át kormányozza az országot. Ekkor veszi át a hatalmat immár önállóan a 19 éves ifjú király. Uralkodásához két nagy esemény főződik: a székely lázadás 1562. évi leverése, amit Bözödi György a Székely bánja című regényében örökít meg. A másik nagy esemény a lelkiismeret- és vallásszabadságnak a világon első ízben való törvénybeiktatása, ez a Tordai Országgyűlésen történt meg, 1568. január 6-13 között. Ez a híres tordai ediktum.

Itt iktatták törvénybe azt, hogy a már 1557-ben bevett ágostai hitvallású evangélikus vallás, illetve az 1564-ben törvényesített helvét hitvallású református vallások mellett, mint negyedik felekezetet + az unitárius vallást is törvényesítették. Ezzel a reformáció folyamata le is zárult. Dávid Ferenc, az unitárius vallás meghirdetője olyan meggyőzően beszélt ezen az országgyűlésen, hogy hatására maga a fejedelem, az összes főurak s így az egész ország áttért az unitárius vallásra. Ez a "Quius regio, eius religio" elve. Akié a terület, azé a vallás. Dávid Ferenc, az egyetlen magyar vallásalapító 1510-ben született Kolozsváron. Ő is átmegy a reformáció összes fokozatán. Először katolikus, majd evangélikus, később református püspök lesz. Kiváló szónok. Rengeteg nyilvános hitvitája volt, melyeken rendszerint maga a fejedelem is részt vett. Különösen a híres szónokkal, református püspökkel, Méliusz Juhász Péterrel voltak heves vitái.

A nevezetes tordai országgyűlésről jövet Kolozsváron, a Tordai út sarkán felállt egy hatalmas kőre, s arról tartott egy híres beszédet, amelynek hatására az egész Kolozsvár átállt az unitárius vallásra. Így a híres kolozsvári Szent Mihály templom is az unitáriusok birtokába került, és 1716-ig az is maradt, amikor az ellenreformáció során katonai segédlettel vissza nem veszi azt. Egyébként az a hatalmas, híres kerek kő ma is megvan. A jelenlegi kolozsvári, 1796-ban épült unitárius templom mellékbejárata előcsarnokában őrzik. A templom főbejárata fölött az unitáriusokra jellemző latin nyelvű, nagy aranybetűs felirat áll: "In honorem solius dei -

MDCCXCVI" - azaz "Az egyetlen Isten tiszteletére - 1796".

Az unitárius latin szó egységet jelent. Az istenség egyetlen személyben való szemléletét. Az Isten, mint Atya! Ez a vallásos szemlélet szemben áll a trinitárizmussal, vagyis a háromság-hívéssel. Tehát a háromság-hívők Istent három személyben ismerik el. De maga a Biblia és a ráció ezt megcáfolni látszik. Hiszen Jézus maga is kijelenti, hogy Isten lélek, s azok, akik őt imádják, lélekben és igazságban imádják. Most jön a ráció: ha Isten, maga lélek, miért van szükség akkor a "lélek" Isten imádása mellett a "szentlélek" külön imádására? A kettő egy és ugyanaz. A Bibliában Jézus mindenhol és mindenütt kizárólag embernek, az ember fiának nevezi magát, és soha, sehol, egyetlen helyen sem mondja, hogy ő Isten.

A Bibliában nincs utalás az úgynevezett hármasságra. Ez így is gyakoroltatik Jézus születésétől több mint 300 éven át. Természetesen Jézus csodálatos jelleme, egész makulátlan élete, az emberi, romlott világ megjavításához való hozzáállása, bestialis meggyilkolása nyomán a századok múltával személyisége egyre inkább a mítoszok világába vetítődött át. Ez egy természetes, emberi folyamat. Az unitárius Dávid Ferenc-i eszmét a trinitárius nézettel szemben történelmi tény támasztja alá nem kevesebb fontossággal. Tudni kell, hogy egy eszme nem máról holnapra születik meg. Ez egy viszonylagosan hosszú folyamat. Így volt ez az akkori keresztény korban is. Jézus emberfeletti voltát, istenségét megszülandő eszmék már hosszabb ideje kerengtek az akkori világban.

Kiemelendő különösen két püspök személye: az Áriusé és az Áthánáziusé. Árius Isten egyetlen személyben való megtestesülését hirdette. Ezért vagyunk mi, unitáriusok áriánusok. Áthánázius a hármasság híve volt. A keresztény vallás rohamos fejlődésével a Római Birodalmat is megrázkódtatások érték. Az akkori császár álmodt: az égen megjelent neki egy kereszt, melyre ez volt írva: "In hoc signo vinces." Tehát: e jelben győzni fogsz. Ekkor Niceába összehívta a keresztény zsinatot. Ezen az Áthánázius féle trinitárius irányzat győzött. 325-öt írtak akkor. Nagy Konsztántin császár ezen a zsinaton teszi a pogányság helyett államvallássá a kereszténységet. Tehát Jézus születése után három és egynegyed századdal keletkezik a trinitárius vallás.

E vallástörténeti kis eszmefuttatás semmilyen más vallású embertársamat nem akarta sem bántani, sem megsérteni. Ezek a Bibliából és a történelemből merített tények. Ennek ellenére vallom, hogy a vallási hovatartozás szigorúan magánügy és lelkiismereti kérdés. A vallás nem cél hanem a legmagasabb szintű eszköz az emberi boldogulás útján. Ha valakit a hite boldoggá tesz, az a hívő elérte célját.

Őszintén sajnálom, hogy nem tudok hinni az öröklétben. Talán úgy könnyebb lenne életem alkonyán megalkudni az elkerülhetetlen véggel. De a tudomány állításaival ellentétes hittel nem tudok megbékülni, s elfogadom Isten rendelkezését, és nem félek a halál gondolatától. Erre minden nap rendszeresen készülök, s mintegy lelki gyakorlatot végzek az estéli imáimban vagy a reggeli ébredéskor. Tehát nem vagyok türelmetlen a más vallásúakkal szemben. Szégyellném is magam erdélyi létemre, ha ilyen gondolataim lennének. Sokat voltam távol szülőföldemtől, s bármilyen templomba tértem be, szívből tudtam imádkozni. Még a buddhista templomban is, mert tudtam, "unus est deus", azaz egy az Isten. Csak egyetlen kikötésem van: ne lássak kommunistát, ateistát.

folytatás (3-22)→

<http://www.gulag.hu/kilyen/kilyen01.htm>